

689(2)

~~AM/186~~

K34/86
Agnes Sampuru

to

Childhood in Bopedi.
Bosea.
0-16

- 1 La mathomo ke ngwana a e tswa ka ngwakong o a tswetswexo xo ona sa pele o oretswa sehlare sa hloxwana. Sona ke modu wa mohlare wa mosidi ona o a kxatlwa lwaleng o omiswa, xe a omile a thselwa mo lekopelong xo nokelwa maxala a mollo, ngwana o a oretswa ka xo khurumetswa ka kobo yena le mmaxwe ba ora musi wa modu o wa mosidi. Xe o e swa ka moraxo mmaxwe o tsea sehlare sa serokolo o a se kxema o a se sohla o thswela ngwana ka sona ka mo mahwafeng le ka mo kxathe xa dirope le mo mokhubung o forohlwa mejana ka sona xona o tswela kantle o swarwa ke batho. Matswalo a ngwana a tsebiswa meloko le bakxwera, xa e le badimo ba kua mabitleng xa ba tsebiswe selo mabapi le matswalo a ngwana le thlelo ya leina. Ka baka la xo thsaba malwetsana a bana a a fetelang motswetsi xa a sepele le ngwana mo mekxobeng xo fihla xe ngwana e le lese la
- 2 kxwedi tse pedi (2) xoba tse tharo (3). Xa a ye maeto a kxole xa e se xe a ka bitswa ka malwetsi le mankhu a ka ya kxole ka xo xapeletswa ke tseo.

Thari ya ngwana e dirwa ke malome a ngwana, o soxa mokxopa wa phoko xoba wa nku eupya e be mokxopa wa nku xoba phoko e e ileng ya labelwa lethabo e se ke ya ba mokxopa wa seruiwa sa xo hlabelwa thlobosa xoba tefo ya molato wa madi xoba o mong o mobe; e ka ba mokxopa wa seruiwa se se hlabetsweng monyanya xoba xo binwa xa kosa. Thari ya ngwana xa e alafiwe e fo rokelwa mebya e mene mo xo yona xo fo tlelelelwa thokolwana ya serokolo.

- (a) Thari ya ngwana xa e thselwe
- (b) Thari ya ngwana xa e robale ntle
- (c) Thari ya ngwana xa e belexe lefela, ke xore, xa e no hunelwa mmeleng wa mofepi byale kaxa nke e belexe ngwana eupya e sa belexa selo.
- (d) Thari ya ngwana xa e belexe dipapadisane.

2
2

3 Thari ya ngwana wa ngwako ke xore ngwana wa motho yo a phelang a hwelwa ke bana. Thari ya ngwana yo byalo e dirwa ke motho wa ngaka yo a beng a alafa mmako ngwana yo. Ngwana yo byalo yo eleng ngwana ngwako yena o belexwa ka thari ya Thswene e dirileng ke motho wa ngaka. Thari ya thswene xa e belexe bana bohle xa e se xe e le ngwana yo a bitsang xore ke ngwana wa ngwako ke xore ngwana yo a tswetsweng ka dihlare.

- (a) Ngwana-ngwako xa a swarwe o swarwa fela ke ba lapa le mofepi wa xaxwe batho ba sele xa ba mo sware.
- (b) Ngwana-ngwako xa a apeswe pheta xoba seaparo se sebotse.
- (c) Ngwana-ngwako xa a ripye moriri.
- (d) Ngwana-ngwako xa a thsoswe.
- (e) Ngwana-ngwako xa a lesetswe sebyaneng se sebotse.
- (f) Ngwana-ngwako seaparo sa xaxwe xa se thselwe.

4 Ngwana o swanetso hlapiswa ka mehla xa bedi mo letsatsing, ke xore ka moswane xe a tsoxa le ka mantsibua xe a yo robala. Ka mehla ka moraxo xa thlapiso ya ngwana mohlalapi wa ngwana e leng motswadi o swanetso xo mo tlotsa ka makhura a lefehlo. Ngwana xa a tlotswe ka makhura a phoofolo ke xore a sebata o tlotswa ka makhura a lefehlo xoba a nku xa a tlotswe ka makhura a pudi ona a a ila. Makhura a tlolelo ka ngwana a a dula ka lexapaneng a thselwa letsoku. Xape makhura a beetsweng xo ba a ngwana xa a tlolelo ke batho bohle ba ka ntle le ba moloko, a ka tlolelo ke mmako ngwana le bana bohle ba xaxwe le mofepi wa ngwana. Ngwana o leswa boxobe byo bo hutswetswexo ka meetse xoba mafsi a kxomo e seng mafsi a pudi ngwana o leswa ka sekhopi a ka leswa ke makxolo-axwe xoba mofepi wa xaxwe.

- 5 (a) Ngwana xe a robadiswa xa a lebeleletswe thokong ya bosobela-tsatsi.

K34/86

- (b) Ngwana xe a robadisitswe xa a tloxelwe a nnosi.
- (c) Ngwana xe a robetse dibatana tse ruilweng xa di dumelwele xo ba hleng xa xaxwe byale ka mpya, katsekatse, tseo di a letswa ka xore di tlišetsa ngwana diloro.
- (d) Ngwana xe a robetse xa a emelwele ke batho.
- (e) Ngwana xe a robetse morufsi wa pitsa xa o bewe kxaufsi le yena o ka mo tlišetsa diloro tsa Sekatapowana.

Ngwana o nyakelwa mofepi ke mmaxwe mo melokong le baxwereng. Mofepi wa ngwana xa a lefiwe. Xe mofepi a ka re mola a fepa ngwana ngwana a tloxe a hwa, mofepi yo wa ngwana yo a huileng xa a sa dumelwele xo ka fepa monnaxo ngwana e a huileng, mofepi yo o swanetso busetswa lapeng labo, ke xore mofepi yo xa ana diatla di maruru.

6 Motho so ke Dipee Nthsabeleng o ile a ba le ngwana wa mosimanyana ngwana yo a kxopelelwa ke batswadi ba xaxwe lapeng la Makwathetse Kau, leina la mofepi ke Nyeo. Ngwana yo e monyane ka moraxo xa dikxwedi tse 9 a babya a hwa. Ka xona xe ngwana a huile a be a fepya ke Nyeo, xwa bolelwa xore Nyeo a a iswe lapeng labo xa a na diatla di maruru. Ka thereso Nyeo o boetse lapeng labo. Lehono ka la 3-3-'44 Dipee o belexe ngwana e mong e mofsa wa mositsana yena o nyaketswe mofepi e mong e mofsa, leina ke Lelepa Taung.

Ngwana xa a na lebaka la xo amuswa, o kxona xo amuswa ka lebaka le leng le le leng xe a thabile a lla sello sa lethabo o homotswa ka xo amuswa letswele la mmaxwe, xa a na dinako tsa xo amuswa o amuswa ka nako e ngwe le e ngwe e a karatang xo amuswa ke motswadi. Xape ngwana xa a na lebaka le a beetsweng xo thswa letswele a ka anya xo fihla xe a na le ngwaxa e mmedi (2) xoba e mene (4) xoba e mehllano (5) le xe e ka ba o tee (1).

7 Xe mmako ngwana a se na mekxato xo dirwa boxobe bya lethasa o fepya ka byona, xoba xo fepya ka mafsi a kxomo e seng mafsi a pudi. Mafsi a pudi xa a fepe ngwana ke a makoto xape a na le bolwetsi bya sebete. Xape mosadi a se na mekxato, mosadi e mong o sele xa a kxone xo mo amusetsa xo kxonexa feela xa e le bana ba motho o tee e le motho le moxolwane e ka ba batswetsi ka lebaka le tee xona ba a kxona xo amusetsana, bona feela, batho ba e seng madi a tee xa ba kxone xo amusetsana bana.

8 Mono Tsatane xo na le motho wa mosadi leina ke Mmamothsabo, o na le monnaxwe wa mosadi, leina ke Motsebore. Mosadi yo Motsebore o ile a tswala bana ba babedi ba mafahla, xomme a be a se na mekxato ka xona moxolwane e leng Mmamothsabo a ile a tsea ngwana e mong wa lefahla a mo amusa ka xe le yena e be e le motswetsi ka lona lebaka leo, ka xona ngwana e setse e le mositsana wa nyaxa e 5. Xe ngwana a belexwe a setse a na le kxwedi tse pedi ka kxwedi ya boraro ngwana o a thekxwa o rutwa xo dula ka moraxo xe a dula o ithuta xo abula ka xo oba-oba dibyana le dipapadisane tse di leng kxaufsi nae, ka moraxo ngwana o a tataiswa ke bana ba bangwe babo ba e leng bo moxolwane le mofepi wa xaxwe ba mo ruta xo sepela. Ka moraxo xa matsatsi o ithsepedisa ka nosi ka xo itaola a ithsepedisa ka nosi. O thoma xo tlwaelana le bana ba bang ba ba lekanang nae ba lapala dipapatsana tsa byana xo namela mehlasana le xo phuruma le xo beana le xo bapala dipapadi tse ding tsa byana.

Bana xa ba na dipelaelo tse nthsi pelaelo tsa bana e no ba xo rata xo dula le xo belexwa ke bo mmabo xe bo mmabo ba e ya medirong ba lwa le bafepi bar ata xo ya le bo mmabo medirong dipelaelo tse ba di lebatywa ke xo bapala.

9 Malwetsi a byana.

(a) Lethakxo. byona bolwetsi byo bo alafsa ka phoofolwana e ba reng ke Khwephane. Xo tsongwa Khwephane e a buiwa xo

tsewa mathekana a yona e a apelewa xomme bana ba ba swerweng ke bolwetsi byo bya sehuba sa Lethakxo ba noswa moro wa yona.

(b) Monyalo (Mooko) byona ke bolwetsi byo bosoro ka xobane bo tsena bana ka teng ka mo maleng xape bo senya bana mahlo ka xobane bo tsena bana ka mahlong bo fofatsa bana mahlo, byona bolwetsi byo bya Monyalo (Mooko) bo alafiwa ka sehlare se se bitswang Moroto wa Thswene ona o thselwa ka kxopeng xomme o newa bana ba banyane ba tekanyo ya nyaxa e 9,8, 7, ke bona ba ba thselang bana ba ba swereng ke bolwetsi byo ka sehlare se e leng Morotwathswene ka mahlong. Xape sona sehlare se se noswa bona bana ba ba swereng ke byona bolwetsi byo se alafa le ka kaleng a ba ba swereng ke byona mo mmeleng bolwetsi bya mooko bo alafsa ka xo xohla mmele ka letsoku le le hlakanthitswexo le meetse.

(c) Mabora byona xa bona sehlare sehlare sa byona ke xo ila dijo tse thsetsweng letswai le xo se je dijo tse tala le dienya.

(d) Mauwe. Byona ke bolwetsi bya xo rurusana dithama le dingana. Ona a alafiwa ka xo ukamela ka pitseng ba opele ba re: Mauwe-uwee boela pitseng

(e) Mmabanyane. Byona ke bolwetsi byo bo byale ka mooko xoba sebabo. Byona bo alafiwa ka meetse feela xo se nang sehlare eupya e ka meetse a sediba e seng a noka e e elang.

(f) Hloxwana. Yona e alafiwa ka xo oretswa lesapo la thswene ya kxabo xoba mokxopana wa yona.

11 (g) Mokhubyana. Sehlare sa nthse ke lexoxwa lona lea tswa le a thsungwa ka mollo xo tsewa mosidi wa lexoxwa le le thsumilwexo o thselwa mo mokhubung wa ngwana ke yona kalafo ya mokhubyana wa ngwana xe o baba xa xo dirilwe o a fola.

- (h) Mola. Ke bolwetsi bya ngwana xe a re mola a anywa a busa a nthsa mekxato ka dinko (xo hlatsa ka dinko). Ona o alafiwa ka lekxole la tataxo ngwana lona le setwa ka thipa le apeswa ngwana mo molaleng le xo mo oretsa musi wa lekxole le xa le thsumilwe.
- (i) Botlatla. Eyona ke bolwetsi byo bo tswang ngwana mo marinining, sebabo sa marinini. Kalafo ya byona se xo apeiwa dikxobe (lewa) ka pitsana ya sesotho xe di budule di nwa basitsanyana ba a di tsea ba tsama ba ija ba opela ba belexe ngwana ba re: Botlatla tloxela samme. Ka moraxo ba mmea mo kxorong xodimo xa thari ba mo nosa moro wa dikxobe. Ka lona lebaka leo mmaxo ngwana o eme kua ntle xa kxoro o apotse dikobo tsohle mo mmeleng o tswere feela mo thekeng xona xo rotaxa basimanyana ba swere dikxati tsa meretlwa ba kitimela mosadi o kitimela xo tsea ngwana o a mo tsea mola basimane ba mo itia o thsabela nae ka apeng mola a re mexoxoma ya dikxathi k thankxaa! Xo tloxa fao ngwana o fola dibabo tse di leng marinining.
- (j) Dipong byona ke bolwetsi bya mahlo a bana tsona xa di alafsyé.

13 Bana ba ba tswang meno a ka xodimo pele ba bitswa diphefa mehleng ya boxoloxolo ba be ba bolaiwa. Xe ngwana a tswela meno a fase xa xo molato xa a alafiwe. Bana ba motho o tee ba a kxona xo amusetsana bana. Xe motho a na le bana yo e leng wa pele ke moja-bohwa wa mafelelo ke mosala-lapeng. Moja-bohwa ke ngwana wa pele ke yena e a tlang xo tsea maruo a dikxomo le dipudi, dinku, ditonki, mosala-lapeng yena o humela lapa le nyako le tsohle tse leng lapeng le nyakong.

Bana ba basitsana bona xa ba na kabelo mo lapeng la bo bona ba fiwa fela ke dikxaetsedi tsa bona ka mo bona ba ka ratang ka xon^o Xe e se xe e ka xoba mohlomong basitsana ba mohlomong ba fiwe ditseka ke tatabo le mmabo xe ba sa phela.

14

Maina.

Leina le ngwana a reelwang lona a bitswang ka lona pele le bitswa leina la byana, leina le le kxethwa ke mmaxo ngwana xoba mofepi wa ngwana eo. Lonaxa le sepele ka leloko la batswadi e no ba leina le le ka noxo topya mo xong le mo xong mo mmawwe a ka ratang xoba mofepi leina le le byalo le amana le ditiraxalo ke xore xe ngwana a belexwe mohlang wa pula ya modupi ngwana yo o tla bitswa Modupi, xe ngwana a ka belexwa ka tlala ke xore ngwaxeng wa tlala, e le mositsana ngwana eo o tla bitswa Matlale.

15

Mono Tsatane xo na le ngwana wa mositsana wa morena Johannes Kobe ngwana yo o belexwe ngwaxola ka ngwaxa wa 1943 ka la 26-11-44, ka lona letsatsi leo xo be xo laolwa peu. Ka xona leina la ngwana eo ke Mapeu. Ngwana wa Lekxala Eapela o belexwe ka 1942 ka letsatsi la lehu la kxosi Maseke Matlala. Ka lona tsatsi leo xo be xo na le selo se sexolo mo motseng e le selo sa lehu la kxosi, ka xona ngwana eo ke Sello eupya ka moraxo xa lebaka le letelele mohlomong moraxo xa nyaxa e 5 xoba e mene pele xa xe ngwana yo a ka bolla o tla reelwa leina le le mo swanetseng e ka ba la makxoloaxwe xoba malomeaxwe xoba Ramoxolwaxwe xoba Rangwaneaxwe xoba e mong wa leloko. Xo byalo le xo ngwana wa mositsana a ka reelwa leina la makxoloaxwe xoba la mamoxoloaxwe xoba Rakxadiaxwe xoba e mong wa leloko la kxaufsi, mohlomong wa theelo ya leina la kxonthe la tiiso xona xoba le monyanya wa mabyalwa le dinama le xo laletsa meloko.

K34/86

16 Leina le reiwa ka xo lebana xa le no reiwa ka mo motho a ka ratang. Ngwana wa pele ka lapeng o na le xore xe a xodile a na le bana e le monna mohlang a bang le ngwana wa mathomo wa mosimanyana o tla mo reela leina la tataxwe ke xore: makxolo a ngwana yo e mofsa, xa e le mositsana o tla mo reela leina la mmaxwe ke xore, ke xore makxolo a ngwana e e mofsa.

17 Monna so ke Motubatse Mahlaku mmaxwe ke Ntharanyane yena motubatse ke morwa wa Mahlako lehono o na le ngwana wa lesoxana leina la ngwana yo wa Motubatse ke Mahlaku ke xore Motubatse o reetse ngana yo tataxwe. Xape Motubatse o na le ngwana wa mositsana byale o reetse ngwana yo leina la mmaxwe ke Ntharanyane. Leina la tataxo bana mo lapeng le la mmaxo bana mo lapeng maina a batswadi ba ba 2 tate le mme a loketswe feela ke xo reelwa ke bana ba babedi ba masoxana feela ke xore wa pele le wa mafelelo, "Moja-bohwa le Mosala-lapeng".

Mo basitsaneng le xona xo byalo maina a batswadi tate le mme a reelwa ke bana ba 2 feela wa mathomo basitsaneng le wa mafelelo.

Monna so o na le bana, leina la monna yo ke Kxoloko Kxolane o na le bana ba 6, masoxana a mararo (3) le basitsana ba bararo (3). Maina a masoxana a xaxwe sia ke Kxolane, Sekwati, Seraki. Maina a basitsana ke (1) Moroke, (2) Mosiane le (3) Ngwanamohube.

18 Byale Kxolane morwa e moxolo wa Kxoloko o na le ngwana wa lesoxana o mo reile leina la tataxwe ke Kxoloko le Seraki morwa wa mafelelo wa Kxoloko. O na le ngwana wa mosimanyana o mo reetse leina la tataxwe ke Kxoloko.

Moroke morwedi wa pele wa Kxoloko o na le ngwana wa mosimane o mo reile leina la tataxwe Kxoloko le Ngwanamohube morwedi wa

Kxoloko wa mafelelo. Basitsaneng o na le ngwana wa mosimane o mo reetse leina la tataxwe Kxoloko. Yena mokxalabye yo Kxoloko o na le mohumaxadi wa xaxwe ke Mookwaneng ke xore mo baneng ba maso-xana leina le la mmaabo le reetswe ke Kxolane le Seraki. Basitsa-neng ke Mōroke le Ngwanamohube, bona ba ke bona ba tlang xo reela leina le la Mookwaneng. Ka xe e le Moja-bohwa le bo Mosala-lapeng.

19 Ona maina a ke ona maina a boxolo xa a kxone xo ka reelwa a tiile a eme. Xa e le maina a byana a a reilwexo ke bo mmaabo le bafepi a reilweng ka di tiraxalo ona a ka na a lahlwa, xa a lotwe a bitswa xore ke maina a byana, a mang maina xaxolo ona a atile mo bathong ba basadi. Byale ka maina a maxalane Ramoxohlo Kanyane, Raisibe Madimetse .

- (a) Motho so wa Phaahla leina la xaxwe la byana ke Mmammatutu la boxolō ke Mathsane la xo bolla ke Maxalane.
- (b) e mong ke wa Matlala leina la byana ke Mamodupi la boxolo ke Manthepeng la xo bolla ke Ramoxohlo.
- (c) e mong ke Sebodu la byana la boxolo ke 2. Mosekatore la xo bolla ke 3. Kanyane.
- (d) e mong ke Mamothsabo la byana la boxolo ke Mosepele la xo bolla ke Raisibe.
- 20 (e) e mong ke Sesesedi la byana la boxolo ke Letsebane la xo bolla ke Madimetse mo xare xa ona maina a a byana le la xo bolla ona a ka lahlwa ka moraxo xwa sala le tee e leng le la boxolo, xape le la xo bolla le bitswa xaxolo xe motho e sa le e mofsa xaxolo boxarebeng xe a thoma xo xola e e ba mosadi-tia xona leina lela la xo bolla le lona lona le thoma xo fokola le xo boela moraxo xo sala lela la boxolo lona xa le hwe le bana ba xaxwe ba tla be ba tla ba reelwa lona.

K34/86

A mang maina ke a metlae byale ka a bo Mokxopu, Mamohlolo.

21 Monna wa Ramusu so ke Mpetlabetle la boxolo la byana ke
 Mokadi la metlae ke Mokxopu lona le tswela xo rateng byalwa xa xa-
 xwe ka xe moxong le moxong mo xo leng byalwa xo nowaxo byalwa xo
 xo hwetswa yena a swere mokxopu wa byalwa, a xela batho byalwa
 ka xona a be a ipitsa a re: ke nna mokxopu wa byalwa tataxo namane
 xona leina leo la bitswa ke batho bohle ba xabo. Xwa ba byale
 ka xa nke ke lonaleona laxaxwe etswe e le leona la metlae,
 eupya lona xe mong yo a lona a ka hwa le lona leona le la xaxwe
 la metlae le tla hwa xwa sala le la boxolo.

END. 680.